

ЮРИДИЧНА ТА ПОЛІТИЧНА ПСИХОЛОГІЯ

Годебський Ю.В.

студент,

Науковий керівник: Алексєйчук В.І.

кандидат юридичних наук, доцент,

Національний юридичний університет імені Ярослава Мудрого

ПСИХОЛОГІЧНІ ОСОБЛИВОСТІ ОСОБИ ПОТЕРПІЛОГО: РОЛЬ У ВИРІШЕННІ ЗАВДАНЬ КРИМІНАЛЬНОГО ПРОВАДЖЕННЯ

Особа потерпілого – це одна з центральних фігур кримінального провадження. Конкретні обставини, причини й умови злочину не можуть бути розкриті, якщо до уваги не береться особа потерпілого, оскільки часто злочинні дії обвинуваченого викликані неправомірними, необачними чи легковажними діями потерпілого. Його поведінка, яка належить до об'єктивної сторони складу злочину, може вплинути на вину обвинуваченого, а у разі необхідної оборони – виключати її. Від структури особи потерпілого та його поведінки, яка тісно пов'язана з особою і є її функцією, залежить здійснення злочинних намірів, активна оборона від злочинних посягань, оборона суспільних інтересів та ін. [1, с. 45].

Дослідження особи потерпілого можна розглядати за двома аспектами: 1) «статистичний» – вік, стать, національність, службовий статус та ін.; ці ознаки потрібно з'ясувати безпосередньо за вимогою закону, при цьому деякі з них можуть прямо вплинути на кваліфікацію злочину (наприклад, вік у статевих злочинах); 2) «динамічний» – поведінка потерпілого в період, який безпосередньо передував події злочину, і в період учинення злочину, зв'язок поведінки (віктимної) з учиненням злочину [2, с. 222].

Потерпілим є особа, якій злочином заподіяна моральна, фізична або майнова шкода. Тому його психологічні стани можуть визначатися «обвинувальним» ухилом, перебільшенням збитку і вини обвинуваченого. Почуття потерпілого можуть бути пов'язані з депресією, соромом, образою тощо. Багато потерпілих відчувають почуття тривоги, страху перед можливою помстою злочинця.

У механізмі злочину існує взаємозв'язок злочинця і жертви (потерпілого), певна вибірковість з боку винного. Психологія конфлікту злочинець – жертва може набувати різних форм. Причому жертва злочину до злочинної події характеризується тією або іншою поведінкою. Залежно від ролі потерпілого (жертви) у ході реалізації злочинного наміру розрізняють кілька видів типової поведінки з боку жертви злочину: позитивна, нейтральна, провокуюча. Позитивна поведінка – це поведінка, спрямована на запобігання конфліктній ситуації, на припинення злочину і затримання злочинця (соціально позитивна поведінка). Нейтральною називається поведінка, що не сприяє вчиненню злочину, але і не перешкоджає йому (байдужа поведінка). Провокуюча поведінка – така поведінка з боку жертви злочину, що створює реальну можливість, сприяє реалізації злочинного наміру (характером, тривалістю й інтенсивністю). Провокуюча поведінка стає причиною вчинення злочинного акту або сприятливо впливає на формування злочинного наміру. Провокуючу поведінку іноді іменують негативною. Провокуюча поведінка жертви сприяє виникненню у злочинця негативних емоційних станів (агресивності, гніву, озлоблення тощо), що викликають вчинення вбивств, нанесення тяжких тілесних ушкоджень та ін. Так, систематичні приниження й образи можуть викликати емоції гніву, у результаті яких будуть заподіяні тілесні ушкодження кривднику. Провокуючою поведінкою є легковажні або аморальні дії потерпілої (розпусність відносин, демонстрація сексуальної доступності й ін.) при зґвалтуваннях [1, с. 46].

Таким чином, можна зазначити, що психологічні особливості поведінки особи потерпілого є дуже актуальними і потребують всебічного дослідження, адже це сприяє вирішенню певного кола завдань, зокрема, щодо більш правильної кваліфікації злочину, глибокому дослідженню причин і умов, усебічному та повному розслідуванню кримінальних проваджень, виявленню нових доказів.

Посилаючись на дослідження науковців, варто зазначити, що поведінка потерпілого в момент учинення злочину залежить від: впливу зовнішнього середовища, у цьому випадку – злочинного нападу чи іншого впливу; індивідуальних особливостей особи. Ці особливості особи характеризуються типом вищої нервової діяльності потерпілого, рисами його характеру та ін. Життєвий досвід має важливе значення в поведінці потерпілого у справах про статеві злочини, злочини на транспорті, у галузі порушення правил техніки безпеки. На поведінку потерпілого суттєво впливає

правосвідомість: знання закону, своїх прав надає додаткові можливості під час захисту від злочинного нападу, створює впевненість у правоті дій, які перешкоджають злочинному посяганню. Взаємозв'язок і взаємозумовленість особи та негативної поведінки потерпілого до злочину, динаміку психологічного механізму їх розвитку можна певною мірою простежити на прикладі вияву деяких установлених дослідженнями морально-психологічних рис у частини потерпілих від убивств, заподіяння тілесних ушкоджень і зґвалтувань, учинення яких провокували потерпілі. Домінуючими щодо сталості й значущості у структурі морально-психологічного складу потерпілих були такі якості, як агресія, деспотизм стосовно близьких, схильність до вживання алкоголю, статева розпущеність, нерозбірливість у виборі знайомих, наприклад, унаслідок схильності до веселих розваг при невиправданій обставинами довірливості. Більшість з них зумовлюють вчинення різноманітних за характером злочинів [2, с. 223].

Варто зазначити, що для уникнення помилок у показаннях потерпілого важливо враховувати особливості сприйняття ним у момент учинення злочину обставин справи, особистості злочинця. Експериментально доведено, що почуття страху, гніву, сорому, образи та інші, які відчуває потерпілий, можуть сприяти викривленню сприйняття, звужуючи його обсяг, призвести до неправильного оцінювання низки фактів, ознак, деталей. Під час фізіологічного афекту, який часто трапляється в результаті злочинного посягання на особу, в потерпілого затрудняється самоконтроль, правильне оцінювання своїх дій, погіршується сприйняття реальної обстановки. У подібних станах потерпілий може помилятися, оцінюючи фізичні дані злочинця, кількість злочинців, характер дій нападаючих. Однак сильні переживання, яких зазнає потерпілий у момент учинення над ним злочину, часто роблять їх сприйняття більш глибоким, яскравим, надають можливість надовго запам'ятати багато, навіть незначних, деталей події, деталі зовнішності злочинця.

Таким чином, можна зазначити, що вивченню особи потерпілого відводиться важливе місце в дослідженні самого злочину, адже психологічні особливості особи потерпілого є базисом для подальшого виховання в потенційних потерпілих морально-вольових якостей, які були б достатнім захистом від злочинного посягання.

Список використаних джерел:

1. Шепітько В. Ю. Психологія судової діяльності: Навч. посібник. – Х.: Право, 2006. – 160 с.
2. Психологічні особливості особистості потерпілого у кримінальному процесі / О. К. Черновський // Юридичний часопис Національної академії внутрішніх справ. – 2013. – № 2. – С. 220-225.

Позняк Т.Р.

студентка,

Науковий керівник: Алексєйчук В.І.

кандидат юридичних наук, доцент,

Національний юридичний університет

імені Ярослава Мудрого

ПСИХОЛОГІЯ ПЕРЕХРЕСНОГО ДОПИТУ

У змагальному процесі допит у суді – це один з найважливіших засобів дослідження доказів. Допит у суді – складний процес спілкування між особами. Таке спілкування здійснюється гласно, відкрито. У психологічному плані допит являє собою інформаційно-психологічне спілкування осіб. Це процес обміну інформацією, процес взаємодії, взаємосприйняття учасників. Допит у суді має певні особливості. Як такі можуть бути названі: 1) розширене коло учасників судового допиту; 2) ускладнений інформаційний обмін між учасниками допиту; 3) особлива роль судді як регулятора інформаційного обміну; 4) повторюваність показань, що повідомляються (повторне відтворення); 5) змагальний характер судового допиту; 6) складність рефлексивного управління учасниками судового допиту; 7) гласність, відкритість; допит веде не одна особа, а ряд учасників процесу. Допит у суді складається з двох основних частин: 1) вільної розповіді допитуваного; 2) відповідей допитуваного на запитання суддів (судді), прокурора, потерпілого, цивільного позивача, цивільного відповідача та їхніх представників, захисника. Такий порядок є оптимальним, оскільки вільна розповідь сприяє повному відтворенню обставин, дозволяє послідовно викладати певні відомості. Коли допитуваний не може вільно повідомити про обставини справи, допит відбувається лише у формі постановки запитань [1, с. 94].